

اطلس خندگان ایران

نویسندگان

ابید مظفری

کامران کمالی

هادی فریمی

(مهندسین مشاور پویندگان محیط زیست)

۱۳۹۵

سخن اول

به نام خالق زیبایی‌ها

ستایش پروردگاری را که باران رحمت بی حسابش زمین خفته را حیات بخشیده و به دستان پر سخاوتش بنای رویش را در مهد زمین قرار داده است. ایرانمان، سرزمین آفتاب درخشان و آب‌های روان، هرچند در پهنه‌ای خشک از جغرافیای طبیعی جهان واقع شده، لیک همواره نگرش مردمانش گویی طبیعت را تا آنجا که توانسته به خواست‌های مینویی خود نزدیک کرده است. آب، آتش و خاک عناصر مقدس طبیعت در آیین باستانی ایرانیان مورد احترام بوده و آلودن آن گناهی بزرگ. در میان قوم چنین آگاه، رسالت ساکنان داران محیط زیست ایران در گسترش فرهنگ حفاظت از طبیعت و حیات وحش کشور بیش از گذشته اساس می‌گردد.

در این گستره‌ی پهناور، زیستگاه‌های متنوع حیات وحش گوناگونی را در هر گوشه‌ی ایران با خصوصیات مورفولوژیکی و ژنتیکی مختلف در خود جای داده است. به طوری که سالانه در ایران تعداد زیادی از گونه‌های خزندگان توسط دانشمندان کشف شده و به تعداد گونه‌های خزندگان ایران افزوده می‌شود.

مجموعه‌ی پیش‌روی ما حاصل قابلیت‌های سخت‌کوشانه‌ی متخصصان و اندیشمندان جوانی است که در کنار تجربه‌ی پیش‌کسوتان عرصه‌ی حیات وحش ایران، زیستگاه‌های کشور را مجدانه در جستجوی خزندگان پیم و در این بین موفق به ثبت تصاویری از حیات وحش گردیده‌اند که تاکنون نشانی از آن نبوده است. ثبت گونه‌های جدیدی چون ارمیاس مرنجاب و ارمیاس البرز و گزارش پراکندگی‌های جدید از گونه‌هایی چون ارمیاس میانی، اسکینک مارچشم پاکوتاه، اسکینک مارچشم کویر، گکوی کوتوله‌ی استیودنر و گکوی دم‌کلفت زگیل‌دار حاکی از تلاش‌های بی‌وقفه‌ی این گروه از کارشناسان حیات وحش است. بی‌شک مطالعات صورت گرفته در جهت تهیه‌ی اطلس خزندگان ایران در دهه‌های اخیر یکی از موفق‌ترین پژوهش‌ها در جهت شناخت خزندگان ایران می‌باشد. چنین کوششی شایسته‌ی تقدیر و سپاس بوده و امید می‌رود این مجموعه راه‌گشای پژوهش‌های آینده در راستای حفاظت از حیات وحش و طبیعت میهن عزیز اسلامی باشد.

معصومه ابتکار

معاون رئیس‌جمهور و رئیس سازمان حفاظت محیط زیست

پیشگفتار

ایران از لحاظ موقعیت جغرافیایی، وجود تنوع اقلیمی، رشته کوه‌های زاگرس و البرز، دشت‌ها و بیابان‌های وسیع و کوه‌های پراکنده در فلات مرکزی دارای طیف گسترده‌ای از سیمای طبیعی و اکوسیستم‌ها و به تبع آن از غنای گونه‌ای بالایی برخوردار است. رده‌ی خزندگان با ۲۲۴ گونه شناسایی شده طیف وسیعی از جانوران را از نظر جثه در بر می‌گیرد به طوری که خزندگان کوچکی چون گکوهایی کوتوله با طول حدود ۵۰ میلی‌متر و کروکودیل پوزه کوتاه (گاندو) با طول حدود ۳ متر در رودخانه‌ی سراباز را می‌توان در این رده مشاهده نمود. امروزه به دلیل سیدبی‌رویه، تخریب زیستگاه‌ها، خشکسالی‌های متناهی و آلودگی‌های زیست‌محیطی در دنیا، جمعیت بسیاری از گونه‌های خزندگان دنیا رو به زوال گذاشته است و اگر برای حفظ گونه‌های ارزشمندی چون افعی دماوندی، سوسمار خاردم ایرانی، کروکودیل تالابی، و لاک‌پشت فراتی تلاش نشود، در آینده نه چندان دور شاهد انقراض این گونه‌های نادر و ارزشمند کشورمان نیز خواهیم بود. در این رده از مهره‌داران بیش‌تر خزندگان بزرگ جثه، چون لاک‌پشت‌های دریایی، کروکودیل تالابی، بزجه‌ها و تعداد اندکی گونه‌های مارها مورد توجه بوده‌اند و اکثر گونه‌های زیر راسته‌ی مارها و مارمولک‌ها که بیش‌ترین تنوع گونه‌ای را در این رده خود اختصاص داده‌اند کم‌تر مورد توجه و مطالعه قرار گرفته‌اند. یکی از ناشناخته‌ترین رده‌ی مهره‌داران ایران خزندگان هستند به طوری که ضرورت مطالعات نوین نظیر مطالعات مولکولی و رفتارشناسی به شدت در مورد آن‌ها احساس می‌گردد.

مجموعه‌ی حاضر که با تلاش جمعی از کارشناسان برجسته کشورمان به دو زبان فارسی و انگلیسی مهیا گردیده، به عنوان یکی از برنامه‌های اولویت‌دار سازمان حفاظت محیط زیست محسوب می‌شود. اگرچه انتشار این اطلس با آخرین اطلاعات مربوط به خزندگان در ایران و خارج از کشور گامی بزرگ محسوب می‌شود ولی انتظار می‌رود با رفع اشکالات احتمالی و به‌روز رسانی اطلاعات آن در چاپ‌های بعدی، به غنای آن افزوده شود.

فرهاد دبیری

معاون محیط طبیعی و تنوع زیستی سازمان حفاظت محیط زیست

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵	خزندگان
۱۶	پوست بدن و پوست اندازی
۱۸	تاریخچه تکامل خزندگان
۱۹	کلید شناسایی سوسمارهای ایران
۳۷	کلید شناسایی مارهای ایران
۴۹	کلید شناسایی لاک پشت ها
۵۲	تغذیه و گوارش
۵۳	سوخت و ساز
۵۴	گردش خون
۵۵	تنفس
۵۶	کلیه و مجاری ادراری
۵۷	خواب زمستانی و تابستانی
۵۸	تولید مثل و رفتارهای تولید مثل
۶۰	ساز و کارهای دفاعی
۶۰	رفتار تهاجمی
۶۰	استتار
۶۱	تقلید
۶۱	نمایش مرگ
۶۲	خود بری
۶۲	دفاع شیمیایی
۶۳	چشم
۶۳	اندام های بویایی
۶۴	گوش
۶۴	حفره های حسی
۶۵	اهمیت خزندگان
۶۶	مخاطرات خزندگان
۶۸	راهنمای استفاده از کتاب

سوسمارها

۷۴	سوسمار باغی هندی
۷۵	آگامای سر زرد
۷۶	آگامای صخره ای سیاه
۷۷	آگامای پولک درشت
۷۸	آگامای قفقازی
۷۹	آگامای خراسان
۸۰	آگامای ریز پولک
۸۱	آگامای سروزغی عربی
۸۲	آگامای سروزغی خورشید پرست
۸۳	آگامای سروزغی دم سیاه
۸۴	آگامای سروزغی تورانی
۸۵	آگامای وزغی راه راه
۸۶	آگامای وزغی ایرانی

۸۷	آگامای سرو زغی خاکستری
۸۸	آگامای چابک
۸۹	آگامای پولک شاخی
۹۰	آگامای زمینی افغانی
۹۱	آگامای ایرانی
۹۲	گلمره
۹۳	لوس مار
۹۴	گگوی خال پلنگی غربی
۹۵	گگوی خال پلنگی شرقی
۹۶	گگوی خال پلنگی ترکمنی
۹۷	گگوی عنکبوتی ایرانی
۹۸	گگوی انگشت برگی اندرسون
۹۹	گگوی انگشت برگی ورنر
۱۰۰	گگوی انگشت برگی زگیل دار
۱۰۱	گگوی انگشت برگی خاکستری
۱۰۲	گگوی انگشت برگی ایرانی
۱۰۳	گگوی انگشت برگی کرمانشاه
۱۰۴	گگوی انگشت برگی کردستان
۱۰۵	گگوی انگشت برگی غربی
۱۰۶	گگوی انگشت برگی تنگستان
۱۰۷	گگوی انگشت برگی زاگرس
۱۰۸	گگوی دم کلفت زگیل دار
۱۰۹	گگوی زگیل دار بلوچی
۱۱۰	گگوی انگشت شانه ای
۱۱۱	گگوی انگشت نازک
۱۱۲	گگوی انگشت کوتاه
۱۱۳	گگوی انگشت خمیده خزری
۱۱۴	گگوی انگشت خمیده ورنر
۱۱۵	گگوی انگشت خمیده بزمان
۱۱۶	گگوی صخره ای زگیل دار
۱۱۷	گگوی انگشت خمیده کیابی
۱۱۸	گگوی انگشت دراز نیکولسکی
۱۱۹	گگوی انگشت خمیده پارسی
۱۲۰	گگوی دم زبر
۱۲۱	گگوی انگشت خمیده سیستان
۱۲۲	گگوی انگشت خمیده ترکمنی
۱۲۳	گگوی شکم زرد خانگی
۱۲۴	گگوی ایرانی
۱۲۵	گگوی هیدن
۱۲۶	گگوی رمشکان
۱۲۷	گگوی ناوپولک ایرانی
۱۲۸	گگوی زبر پولک
۱۲۹	گگوی ناوپولک عراقی
۱۳۰	گگوی ناوپولک ایلام
۱۳۱	گگوی انگشت خمیده کرمان
۱۳۲	گگوی انگشت خمیده ماورای خزر
۱۳۳	گگوی انگشت خمیده جازموریان
۱۳۴	گگوی انگشت خمیده کپه داغ

۱۳۵	گگوی ناوپولک لرستان
۱۳۶	گگوی سنگلاخ بلانفرد
۱۳۷	گگوی انگشت کوتاه خلیج فارس
۱۳۸	گگوی عنکبوتی میزون
۱۳۹	گگوی انگشت کوتاه ایرانی
۱۴۰	گگوی انگشت کوتاه خاور میانه
۱۴۱	گگوی دم بچ بدریاگا
۱۴۲	گگوی دم بچ کایزرلینگ
۱۴۳	گگوی دم بچ بلوچی
۱۴۴	گگوی کوتوله راه راه
۱۴۵	گگوی کوتوله لطیفی
۱۴۶	گگوی کوتوله ایرانی
۱۴۷	گگوی کوتوله استیودنر
۱۴۸	سوسمار انگشت شانه ای بلانفورد
۱۴۹	سوسمار انگشت شانه ای بسک
۱۵۰	سوسمار انگشت شان های مندی
۱۵۲	سوسمار انگشت شانه ای بزرگ
۱۵۳	سوسمار انگشت شانه ای ای ای
۱۵۴	سوسمار انگشت شانه ای نیلسن
۱۵۵	سوسمار انگشت شانه ای اشمیت
۱۵۶	لاسرتای آناتولی
۱۵۷	لاسرتای یاسوجی
۱۵۸	لاسرتای شکم سبز
۱۵۹	لاسرتای البرزی
۱۶۰	لاسرتای علفزار
۱۶۱	سوسمار راده
۱۶۲	لاسرتای استینر
۱۶۳	سوسمار صخره ای قفقازی
۱۶۴	ارمیا س بیابانی مشبک
۱۶۵	ارمیا س کویر
۱۶۶	ارمیا س جلگه
۱۶۷	ارمیا س سیستان
۱۶۸	ارمیا س شطرنجی
۱۶۹	ارمیا س میانی
۱۷۰	ارمیا س مرنجاب
۱۷۱	ارمیا س کرمان
۱۷۲	ارمیا س راه راه
۱۷۳	لاسرتای کوهستانی
۱۷۴	ارمیا س خال دار
۱۷۵	ارمیا س البرز
۱۷۶	ارمیا س ایرانی
۱۷۷	ارمیا س پلسکه
۱۷۸	ارمیا س اشتراوخ
۱۷۹	ارمیا س آسیای مرکزی
۱۸۰	لاسرتای ایرانی
۱۸۱	لاسرتای زاگرسی
۱۸۲	سوسمار سبز
۱۸۳	لاسرتای سبز خزری

۱۸۴	مسالینای بیابانی پوزه کوتاه بلانفورد
۱۸۵	مسالینای دم دراز ایرانی
۱۸۶	سوسمار مار چشم
۱۸۷	لاسترای کردستان
۱۸۸	سوسمار زاگرس
۱۸۹	اسکینک مار چشم دو خط
۱۹۰	اسکینک مار چشم آسیایی
۱۹۱	اسکینک خال چشم
۱۹۲	اسکینک اشنایدر
۱۹۳	اسکینک خراسان
۱۹۴	اسکینک مار شکل بلانفورد
۱۹۵	اسکینک مار شکل پاکوتاه
۱۹۶	اسکینک مار شکل مرنجاب
۱۹۷	اسکینک مار شکل کویر
۱۹۸	اسکینک مار شکل ایرانی
۱۹۹	اسکینک مار شکل استریت
۲۰۰	اسکینک سه انگشتی شرقی
۲۰۱	اسکینک شرقی
۲۰۲	اسکینک ایرانی
۲۰۳	اسکینک علفزار طلایی
۲۰۴	اسکینک علفزار جنوبی
۲۰۵	اسکینک نواردار
۲۰۶	سوسمار خار دم ایرانی
۲۰۷	سوسمار خار دم بین النهرین
۲۰۸	سوسمار خار دم مصری
۲۰۹	بز مچه هندی
۲۱۰	بز مچه بیابانی

مارها

۲۱۵	بوآی شنی باریک
۲۱۶	کورمار
۲۱۷	کورمار خوزستانی
۲۱۸	کورمار بلوچستانی
۲۱۹	کورمار سلیمانی
۲۲۰	کورمار تاتاری
۲۲۱	مار آوسر
۲۲۲	گرگ مار
۲۲۴	سیاه سوجه
۲۲۵	مار آتشی
۲۲۶	مار کوتوله طوق دار
۲۲۷	توله مار تاج دار
۲۲۸	مار کوتوله راه راه
۲۲۹	مار کوتوله دستی
۲۳۰	مار کوتوله کرمان
۲۳۱	مار کوتوله
۲۳۲	مار کوتوله آناتولی
۲۳۳	تیرک مار
۲۳۴	توله مار

۲۳۵	 گوندمار دیون
۲۳۶	 مار شلاقی خال دار
۲۳۷	 مار پلنگی آسیایی
۲۳۸	 مار پلنگی
۲۳۹	 تیرمار آندره
۲۴۰	 مار گرگی
۲۴۱	 مار الماسی
۲۴۲	 مار شنی پوزه بلند مینارد
۲۴۳	 مار درفشی
۲۴۴	 یله مار
۲۴۵	 مار آبی
۲۴۶	 مار چلیپر
۲۴۷	 لوس مار
۲۴۸	 مار خال دار
۲۴۹	 قمچه مار
۲۵۰	 مار قیطانی
۲۵۱	 مار دستی
۲۵۲	 تیرمار راه راه
۲۵۳	 تیرمار
۲۵۴	 مار کوتوله پارسی
۲۵۵	 مار سر مشکی
۲۵۶	 طلحه مار
۲۵۷	 شترمار
۲۵۸	 مار گورخری
۲۵۹	 سوسن مار
۲۶۰	 افعی پلنگی
۲۶۱	 افعی سوسن
۲۶۲	 گوندمار قفقازی
۲۶۳	 مار درختی
۲۶۴	 مار موش خوار ایرانی
۲۶۵	 مار دریایی کوتاه
۲۶۶	 مار دریایی حلقه دار
۲۶۷	 مار دریایی سر کوچک
۲۶۸	 مار دریایی خلیج فارس
۲۶۹	 مار دریایی آراسته
۲۷۰	 مار دریایی شکم زرد
۲۷۱	 مار دریایی نوک دار
۲۷۲	 مار دریایی زرد
۲۷۳	 مار دریایی افعی شکل
۲۷۴	 کفچه مار
۲۷۵	 کبرای سیاه
۲۷۶	 مار رشته ای سندی
۲۷۷	 مار خاکی
۲۷۸	 مار بند کفشی
۲۷۹	 مار کرمی شکل
۲۸۰	 افعی شاخ دار
۲۸۱	 مار جعفری
۲۸۲	 کک مار

۲۸۳	افعی قفقازی
۲۸۴	گرزه مار
۲۸۵	افعی کوه‌رنگی
۲۸۶	افعی لطیفی
۲۸۷	افعی راده
۲۸۸	افعی خال دار
۲۸۹	مار شاخ دار فیلد
۲۹۰	مار شاخ دار ایرانی
۲۹۱	مار شاخ دار دم عنکبوتی
۲۹۲	افعی البرزی

لاک پشت ها

۲۹۶	لاک پشت سرخ
۲۹۷	لاک پشت سبز
۲۹۸	لاک پشت پوزه عقابی
۲۹۹	لاک پشت زیتونی رایدلی
۳۰۰	لاک پشت پشت چرمی
۳۰۱	لاک پشت برکه ای اروپایی
۳۰۲	لاک پشت برکه ای خزری
۳۰۳	لاک پشت فراتی
۳۰۴	لاک پشت مهمیزدار
۳۰۵	لاک پشت افغانی

کروکودیل ها

۳۰۸	کروکودیل تالابی
-----	-----------------

کرم سوسمار ها

۳۱۲	کرم سوسمار جنوبی
۳۱۴	فهرست منابع
۳۴۹	پیوست ۱